

TOC

Agnieszka Dłużniewska

– Theory of Constraints (Teoria Ograniczeń)

– w wychowaniu ku wartościom

W świadomości językowej każdego człowieka funkcjonuje zapewne chociażby jedna definicja pojęcia „wychowanie”. Ze względu jednak na złożoność zagadnień związanych z procesem wychowania bardzo trudno jest jednoznacznie określić, co kryje się pod tym terminem.

Przedstawiciele takich nauk, jak pedagogika, psychologia czy filozofia, zajmujący się wychowaniem, podjęli próby definiowania tego zjawiska, a rezultaty ich wysiłków podzielono na cztery grupy, uwzględniając dominujący aspekt oddziaływań wychowawczych¹.

Pierwsza grupa definicji podkreśla sprawcze działanie wychowawców w kształtowaniu osobowości wychowanków, pozostawiając tym drugim możliwość jedynie biernego podporządkowania się. Druga grupa przypisuje ogromne znaczenie samorozwojowi dziecka w procesie dorastania i przygotowania do funkcjonowania w społeczeństwie. Trzecia grupa, którą stanowią definicje sytuacyjne, podkreśla rolę relacji między dorosłym i dzieckiem, i wreszcie ostania koncentruje się na efektach procesu wychowania. Jedno jest pewne, że wychowanie to cały szereg skomplikowanych oddziaływań, które mają na celu ukształtowanie dojrzałego człowieka, zgodnie z przyjętym w społeczeństwie systemem wartości.

Każde dziecko dysponuje bogatym potencjałem rozwojowym i już od początku istnienia manifestuje go w postaci własnej aktywności, przejawiającej się w dążeniu do

zaspokojenia różnego rodzaju potrzeb, ściśle związanych z kolejnymi etapami rozwojowymi.

Mówiąc o potrzebach i sposobach ich zaspokajania, które są wyrazem poziomu rozwoju jednostki, nie sposób nie wspomnieć o warstwowej teorii rozwoju człowieka². Zakłada ona istnienie pięciu warstw, z których każda stanowi podłoże do rozwoju następnej. Kunowski pisał: „Podłoża te wynikają z bogactwa natury człowieka, który żyje jako organizm, rozwija się jako psychika, jako osoba społeczna, jako twórca kulturalny i jako osoba duchowa³”. Kolejne warstwy, czy kolejne okresy rozwojowe to:

- warstwa biologiczna,
- warstwa psychologiczna,
- warstwa socjologiczna,
- warstwa kulturologiczna
- warstwa duchowa.

W początkowym okresie życia dziecka jego nieświadomione potrzeby zaspokajają przede wszystkim rodzice, opiekując się nim, pielęgnując je i karmiąc. W wieku przedszkolnym, oprócz potrzeb warstwy biologicznej, pojawiają się potrzeby warstwy psychologicznej, takie jak potrzeba zabawy czy potrzeba zaspokajania ciekawości poznawczej. Następnie, w warstwie socjologicznej, ujawnia się potrzeba uczestnictwa w życiu społecznym, potrzeba uznania i szacunku w grupie rówieśniczej, ro-

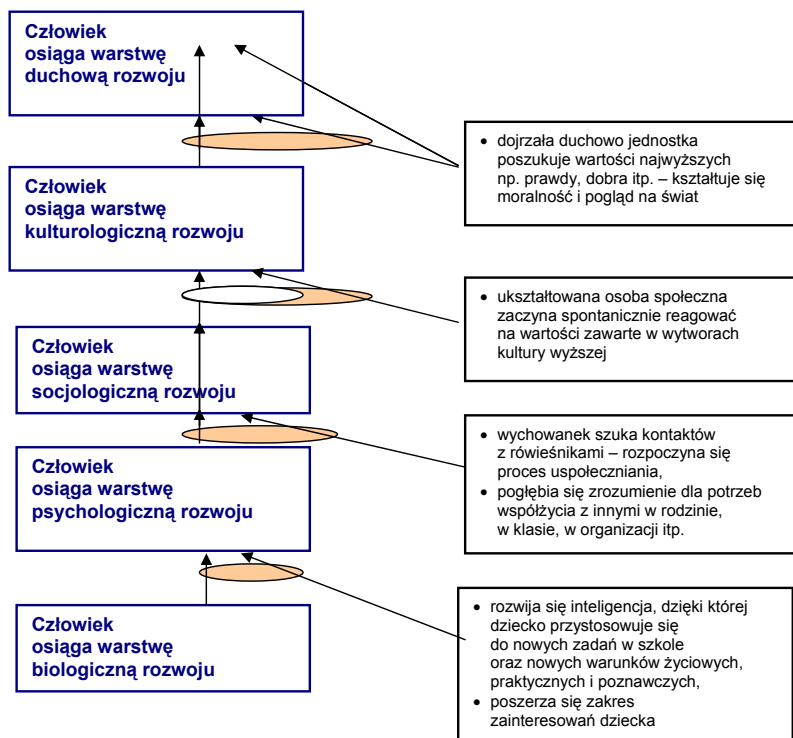
¹ Kunowski S. *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Lublin 2001, s. 166-171.

² Hessen S. *O sprzecznościach i jedności wychowania*. Lwów 1939, s. 215-241; Kunowski S. op. cit. s. 194-203.

³ Kunowski S. op. cit. s. 196.

dzinnej czy szkolnej. Wreszcie w warstwie kulturowej potrzeba przyjęcia określonego systemu wartości i zinterioryzowania jego założeń. Pozostaje jeszcze piąta warstwa – duchowa, w której realizowane są potrzeby głębsze o charakterze metafizycznym, związane z kształtowaniem się określonego światopoglądu.

Zależności między wystąpieniem sprzyjających okoliczności i procesem kształtowania się kolejnych warstw ukazuje poniższy schemat, do którego wykorzystano jedno z narzędzi TOC – **gałąź**, o którym będzie mowa w dalszej części artykułu.

Jak widać, osiągnięcie kolejnych etapów rozwoju jest możliwe jedynie dzięki zaistnieniu określonych, sprzyjających czynników. Nigdy bowiem proces wychowania nie przebiega bez zakłóceń, a kształtowanie osobowości i tożsamości dziecka, wymaga świadomego, planowego i refleksyjnego działania osób dorosłych. Zatem celem nauczycieli, wychowawców, pedagogów i rodziców powinno być czuwanie nad prawidłowym rozwojem fizycznym dziecka, stworzenie odpowiednich warunków w środowisku społecznym, w którym funkcjonuje dziecko, i czuwanie nad kształtowaniem się systemu wartości młodego człowieka.

Proces wychowania to nic innego jak dokonywanie się w młodym człowieku ciągłej zmiany w kierunku osiągnięcia pełnej dojrzałości osobowej, a tym samym zdolności do samodecydowania, samoakceptacji i samorealizacji. Zmiana ta jest możliwa dzięki oddziaływaniom wychowawczym, zapobiegającym ujawnieniu się czynników destrukcyjnych: wewnętrznych w postaci degradacji psychicznej wychowanka oraz zewnętrznych w postaci negatywnych oddziaływań otoczenia.

Pozostaje zatem zadać kilka pytań:

1. Jak kierować procesem wychowania, aby zmiana rozwojowa zachodząca w dorastającym człowieku odbywała się w zgodzie z przyjętym powszechnie systemem wartości?
2. Jakich narzędzi można użyć w celu uświadomienia dziecku jego potrzeb i potrzeb innych ludzi?
3. Jak nauczyć dziecko szacunku dla wartości i drugiego człowieka?

Wydaje się, że jedną z propozycji radzenia sobie w trudnym procesie przygotowania dzieci do dorosłego życia oraz nauczania ich respektowania wartości może być zastosowanie narzędzi TOC.

TOC dla Edukacji jest Międzynarodowym Programem Edukacyjnym, którego celem jest wyposażenie nauczycieli, pracowników szkół i rodziców w narzędzia pozwalające na pomoc dzieciom w efektywnym komunikowaniu się, rozwiązywaniu problemów, osiąganiu celów oraz przejmowaniu odpowiedzialności za własny rozwój osobowy i poznawczy.

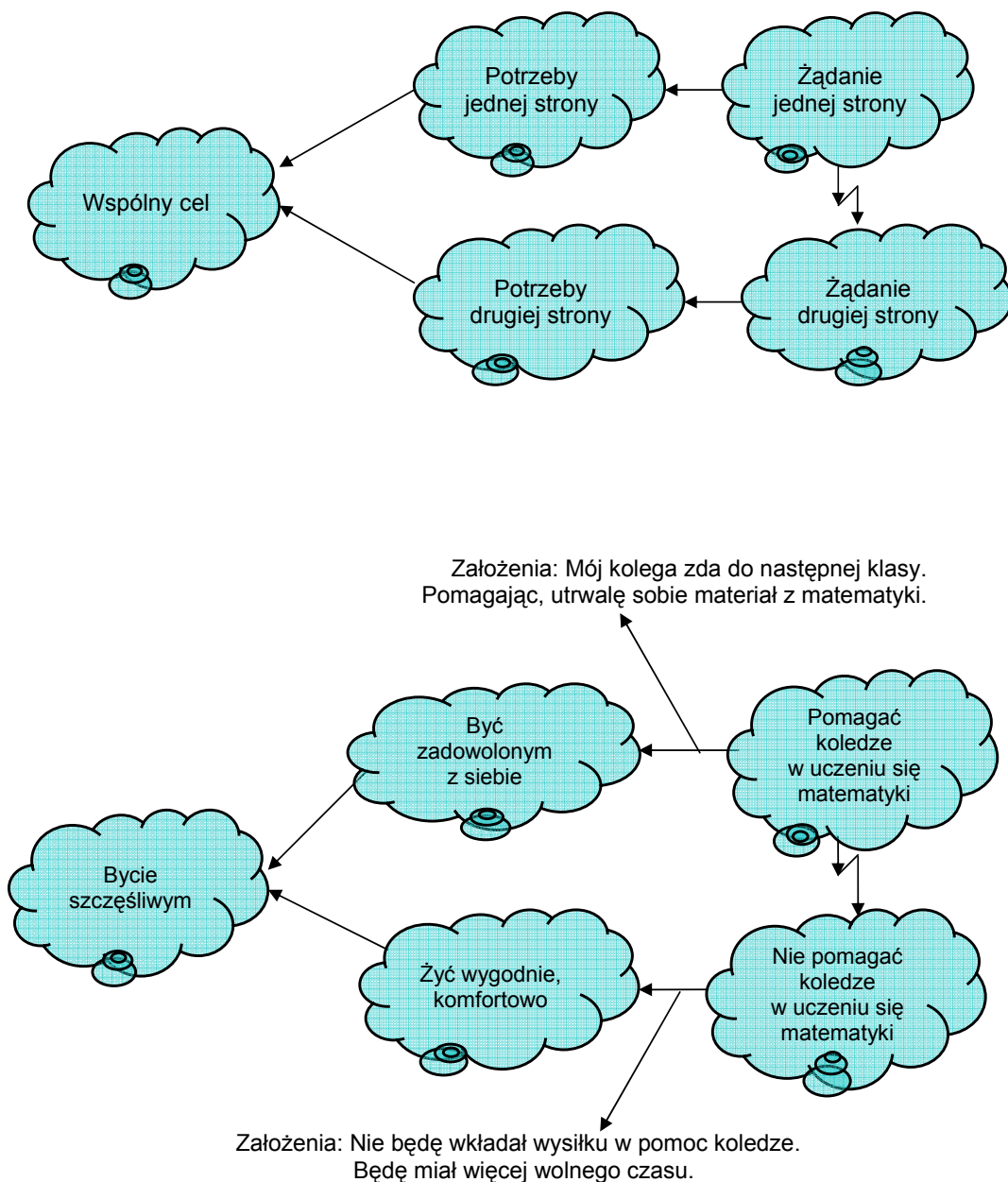
Obecnie narzędzia TOC są wykorzystywane w edukacji w kilkunastu krajach na całym świecie, m.in. w Stanach Zjednoczonych, Izraelu, Meksyku, Malezji, Holandii, Rosji, Serbii i Anglii. W krajach tych wspomniane narzędzia myślowe stosowane są z powodzeniem zarówno w dziedzinie wychowania, jak i w analizie problemów występujących w naukach humanistycznych i ścisłych. Idea stosowania TOC w oddziaływaniach wychowawczych opiera się na teorii zmiany i zakłada uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

1. Co zmienić?
2. W co należy to zmienić?
3. Jak należy to zmienić?

Nawiązując do rozważań z pierwszej części artykułu, należy powiedzieć, że nie tylko młodsze dzieci, ale także młodzież i dorośli mają problem z uświadomieniem sobie i nazwaniem własnych potrzeb oraz odróżnieniem ich od żądań, których spełnienie mogłyby je zaspokoić.

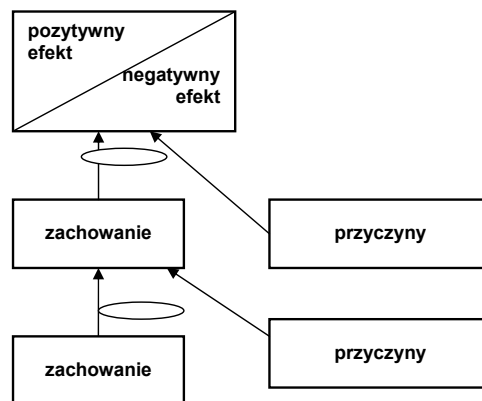
Jednym z narzędzi TOC, które pozwala w jasny, precyzyjny sposób odkryć różnicę między żądaniem i potrzebą, dokonać analizy konfliktu zewnętrznego i wewnętrznego, również w odniesieniu do problemów moralnych, dostrzec motywy działań drugiego człowieka, a następnie wyznaczyć wspólny dla obu stron cel działania, jest **chmurka**.

Zastosowanie graficznego schematu umożliwi logiczną analizę motywów działań, ukierunkowanych na zaspokojenie potrzeb obu stron. Uczy empatii i zrozumienia, że potrzeby innych są równie ważne jak moje. Uczy także umiejętności znajdowania alternatywnych sposobów zaspokajania istotnych potrzeb, a poprzez wytyczenie wspólnego celu zachęca do podjęcia działania opartego na współpracy i współdziałaniu.

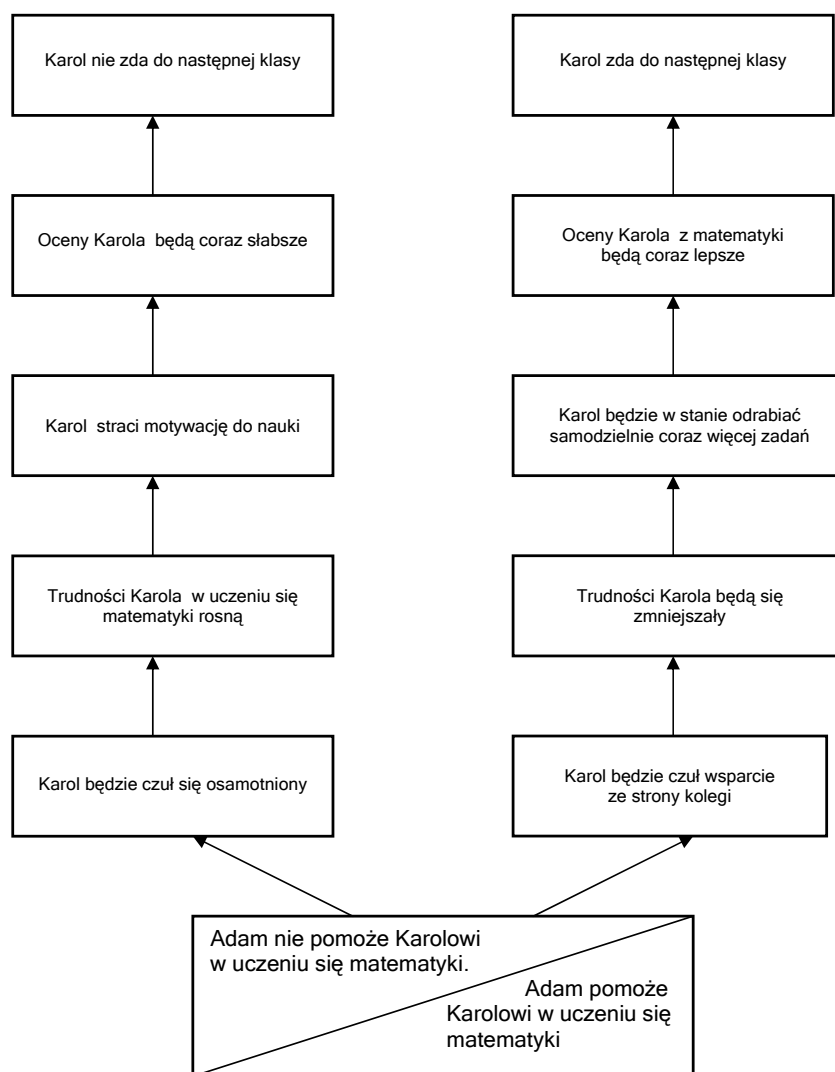

Podany przykład zastosowania **chmurki** w praktyce pedagogicznej ukazuje konflikt wewnętrzny i skłania do zastanowienia się nad motywami dokonania takiego lub innego wyboru. Analiza sytuacji przy pomocy chmurki ma zasugerować rozwiązanie, które pozwoli na zaspokojenie obu potrzeb – *bycia zadowolonym z siebie, ze swojego postępowania oraz wygodnego, komfortowego życia*. Jednocześnie rozwiązanie ma pozwolić na zrealizowanie celu, jakim jest – *bycie szczęśliwym*.

Następnym narzędziem jest **gałąź**. Narzędzie to jest używane w celu ukazania łańcucha powiązań przyczynowo-skutkowych oraz pozytywnych lub negatywnych konsekwencji określonego sposobu postępowania.

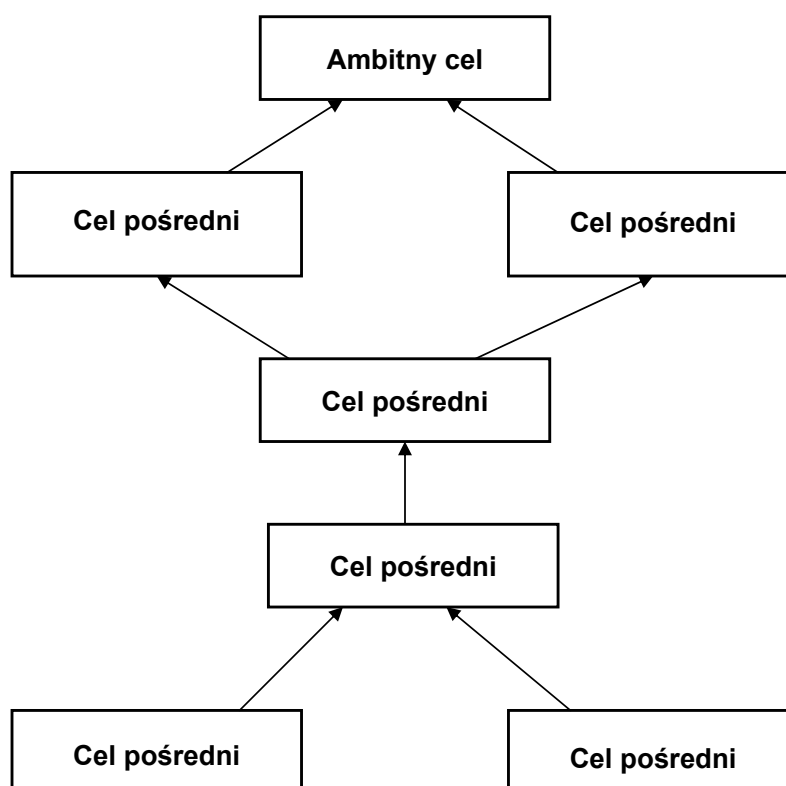

Schemat gałęzi w niezwykle przejrzysty sposób ukazuje związki przyczynowo-skutkowe między działaniem i jego konsekwencją. Zestawienie dwóch opcji daje dziecku możliwość dokonywania wyboru i sprawia, że może ono czuć się bardziej odpowiedzialne za swoje działania, uczy samodzielnego podejmowania decyzji, pozwala dostrzec potencjalne, często nieuświadomione, zagrożenia w przypadku realizacji określonych zamierzeń, pomaga lepiej zrozumieć analizowaną sytuację.

Przykład zastosowania **gałęzi** w praktyce pedagogicznej

Kolejnym narzędziem wykorzystywanym do tworzenia planu strategicznego dla realizacji ambitnego celu jest **drzewo**.

Dochodzenie do celu głównego odbywa się w drodze analizy krytycznej procesu i sprecyzowania przeszkód uniemożliwiających jego osiągnięcie. Pozwala to na wytyczenie celów pośrednich oraz ustalenie priorytetów w ich realizacji. Narzędzie to wykorzystuje umiejętność logicznego wnioskowania w planowaniu działań, a jego umiejętne stosowanie pozwala dostrzec brakujące elementy łańcucha, uniemożliwiające osiągnięcie ambitnego celu.

Wychowanie to trudna sztuka nauczania ucznia poruszania się w skomplikowanym świecie wartości, dokonywania wyborów i kształtowania własnej tożsamości. Nie są tu zatem pomocne nakazy, zakazy, przestrogi i upominania płynące z ust nawet najbardziej doświadczonych życiowo dorosłych. Skuteczna natomiast może okazać się rozmowa, w czasie której młody człowiek poczuje się współodpowiedzialny za swoje działania nie dlatego, że został pouczony, ale dlatego, że został potraktowany jak równorzędny partner dialogu. Należy pamiętać, że dzieci nie mają tak bogatego, jak dorośli, bagażu doświadczeń, do którego mogłyby się odwołać podczas analizy określo-

nych sytuacji. Brakuje im kontekstu społecznego, psychologicznego i kulturowego. Przybliżanie im, zapoznavanie ich ze światem wartości wymaga zatem zastosowania adekwatnych do ich możliwości poznawczych narzędzi, które w sposób prosty, bez zbędnych słów, ukazą im możliwości dokonywania wyborów i ich konsekwencje.

**Autorka jest nauczycielem konsultantem
Mazowieckiego Samorządowego
Centrum Doskonalenia Nauczycieli
Wydział w Płocku**

Literatura

1. Hessen S. *O sprzecznościach i jedności wychowania*. Lwów 1939.
2. Kunowski S. *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Lublin 2001.